

Avsnittet "Byggnadskulturens förändring" är den del av boken som metodologiskt och vetenskapligt är tyngst och även förmedlar intressanta inlägg i diskussionen huruvida utflyttning till följd av laga skifte innebar att byggnader och byggnadsskick förändrades. Bl.a. Sigurd Erixon har i generella termer hävdad att utflyttningskyldighet medförde att man passade på att bygga nytt enligt moderna principer, medan t.ex. Monika Minnhagen i stället har menat att man flyttade ut sina byggnader och väntade med att bygga modernare tills man efter hand erhållit ekonomiska fördelar av skiftets följder alstrade av omstrukturering, nyodling osv.

De resultat angående utflyttnings konsekvenser för byggnadsskicket som Ranby presenterar, pekar inte bara i en riktning. Enligt min uppfattning kan man inte heller förvänta sig det. Att tro att alla bönder hade liknande förutsättningar och handlingsstrategier är givetvis naivt. I exempel från Fjälastorps och Krapparps byar framgår att de förändringar som genomfördes i samband med utflyttningen främst avsåg utbyte av byggnadsmaterial till nytt lika befintligt och delvis ändrad disposition av byggnad och gård. Att en viss del av byggnadsmaterialet skadades vid flyttningen och byttes ut var förväntat och, i enlighet med skiftesstadgan, inräknat i kostnadsersättningen till den flyttande bonden.

Därefter bearbetar Ranby källmaterialet statistiskt och jämför byggnadsutvecklingen på kvarliggande gårdar med utflyttade gårdar. Det visar sig bl.a. att alla undersökta gårdar som erhöll utflyttningskyldighet var fyrlängade inför skiftet, men att bara åtta procent var det efter utflyttningen. Vid en jämförelse med dem som erhöll kvarborätt visar det sig att ingen förändring skedde i förhållande till tiden före skiftet och strax efter. Om förhållandena följs upp till sekelskiftet 1900 minskar skillnaderna. 27 procent av de utflyttade gårdarna är fyrlängade gårdar jämfört med 17 procent av de icke utflyttade.

Ranby har även fokuserat sex olika parametrar för att mäta förändringsprocessen i byggnadsskicket. Dessa avser förekomst av bål, sten, tegel, risgavel, lergolv och halmtak. Resultaten varierar, men generellt konstaterar Ranby att byggnader med ålderdomliga drag i första hand erhöll utflyttningskyldighet. Efter att skiftena hade genomförts visar det sig att de utflyttade gårdarna hade en modernare utformning jämfört med dem som fått ligga kvar.

Som nämnts är resultaten inte entydliga. När enskilda exempel presenteras framstår förändringarna efter utflyttningar som begränsade, men den statistiska bearbetningen ger ett intryck av större förändring. I viss mån infinner sig

här ett källkritiskt problem. För bl.a. de statistiskt bearbetade gårdarna har deras utformning undersökts omkring 1830, 1870 respektive 1900. Det kan vara vanskligt att koppla alla inträffade förändringar mellan 1830 och 1870 till skiftet och dess utflyttning eftersom flertalet skiften genomfördes på 1830-talet. Det tycks vara klarlagt att särskilt mycket händer på de utflyttade gårdarna mellan år 1830 och 1870. Det är däremot fortfarande oklart om förändringarna skedde i samband med utflyttningen eller som en eftersläpande konsekvens av de fördelar som det omarronderade landskapet gav.

Ranby är försiktig med att generalisera sina resultat utanför analysområdet, vilket kan vara klokt. Jag misstänker att det kan finnas två faktorer som gör att en generalisering utanför de skånska slättområdenas godslandskap kan vara vansklig. För det första kan Krapperups frälsegårdar ha haft en särställning genom att godset kunde ingripa i gårdarnas skötsel och ekonomi. Om godset såg det som en fördel skulle det t.ex. kunna ge extra stöd vid utflyttning så att en moderniseringsprocess påskyndades. Frälsebonden behövde i så fall inte vänta in skiftets långsiktiga fördelar. Många uppgifter i Ranbys skildring stöder detta, t.ex. när ett utbyte sker av material och hantverkare inom godset.

För det andra antar jag att förutsättningarna är olika när det gäller att förändra och modernisera ett korsvirkeshus i samband med flyttning jämfört med t.ex. ett knuttimrat hus. Korsvirkeshuset består av ett modulsystem som bl.a. är enklare att förlänga jämfört med en knuttimrad byggnad, vars väggar däremot är lättare att höja. Ranby visar många exempel på att byggnader är längre eller bredare efter skiftena. Exempel på höjningar omnämns däremot inte. Det motsatta skulle kunna råda inom knuttimringsområden.

Slutligen kan sägas att boken illustreras med en mängd väl valda figurer, som är tydligt kopplade till texten och samtidigt stöder denna. Här finns pedagogiska diagram, byrekonstruktioner och gårdsrekonstruktioner i form av planritningar och kavaljersperspektiv utförda av författaren.

Anders Franzén, Jönköping

Allan T. Nilson och Björn Fredlund: *Göteborgs hamn – liv arbete konst*. Warne förlag, Göteborg 2005. 240 s., ill. ISBN 91-86425-81-1.

Här en bok för ohämmade Göteborgsälskare, sammanställd av Allan T. Nilson, tidigare chef för Göteborgs

historiska museum, och Björn Fredlund, tidigare chef för Göteborgs konstmuseum.

Allan T. Nilsons första halva av boken – *Arbete och liv i hamnen* – är till stora delar baserad på knastertorra utredningskommittérapporter och stadsingenjörspromemorier rörande hamnens plats i Göteborgs utveckling. Ändå förstår läsaren snabbt att det här är en passionshistoria. Författaren har ett lika uthålligt som glödande intresse för allt som rör hamnen och varven. Han kan recitera såväl kända röster (Evcrt Taube: ”Väl hör jag vinschars då och ångsireners hejan och hamrarna som slå mot motorskeppets plåt”) som mindre bekanta (Sven T. Kjellberg: ”Vid dykdalberna utanför sov ett gammalt mastlöst skrov på den möjliga älven”). Han känner minsta kulturnämndsparagraf och planhandläggare, liksom han förmår berätta om sandlossare, pråmbyggare, lagarbetare och andra mindre bemärkta och sedan länge glömda hamnaktörer.

Kajerna rymde förr en brokig samling arbetskraft hämtad från alla hörn av det tidiga industrisamhället. Här fanns ordningsmän, men också råskinn och dundergubbar av märkliga slag. Bildningslängtan tycks bland de förra ha varit lika osläckbar som brännvinstörsten hos de senare. Hur mycket som är sanning eller sägen i dessa skildringar kan nog inte ens författaren reda ut. Men att det också i Göteborgs hamn funnits en livaktig öknamnstradition står i alla fall klart. Ett fint exempel är ”Husmoderns Guldhjärta”, som en kvinnlig kranförare tilldelades för att hon kämpade så för att behålla jobbet.

Under Allan T. Nilsons strövtåg genom hamnlandskapet får läsaren möta forskare, hamnbyråkrater, museikollegor och författare som sökt koppla grepp på det vidsträckta ämnet. Minst attraktiva är referaten av olika rapporters innehållsförteckningar, roligast är skildringen av arbetarbefolkningens matvanor, där torsk huvuden och stekta kålrötter verkat utgöra basen.

Björn Fredlunds välillustrerade andra halva av boken bär titeln *På älven genom Göteborgs historia*. Det är en genomgång av konstnärskap utmed älven från Kiätell Klasons disciplinerade *stadsplan* (från 1644) till Kent Lindfors *Utloppet III* (1983–85), där staden och hamnen kan spåras i en associativ skrapad, nött och rispad mental karta.

Fredlunds del av boken rymmer mängder av ljuvliga hamnbilder. Särskilt fastnade jag för *Nya Varvet* (1893–95) av en okänd straffånge som under bevakning tilläts måla av Nya Varvets cellfångelse, där den fångslade (och, får vi anta, frihetslängtande) återgivit

fasader med oändliga rader av stängda dörrar. Lika fascinerande är Vera Nilssons *Göteborgs hamn* (1937), där hon med konstnärens självklara tolkningsföreträdare förstorat hamnkranens förare, den som hade att köra monstermaskinerna.

Idag är de gamla industrihamnarna helt överspelade. Hamnkranarna är borta liksom varven och stycke-gods-båtarna. Vart tog alla varvsgubbar och hamnarbetare vägen? Alla historier, alla hjältar och busar? Kajerna presenteras nu som väldesignade plazor kantade med eleganta waterfrontvåningar, självsäkert speglade sig i älven. Som vore de först på plan. Då känns det tryggt att få slå följe med ett par erfarna museichefer som reflekterar över tidens gång.

Anders Björklund, Stockholm

Den feminina textilen. Makt och mönster.
Birgitta Svensson och Louise Waldén (red.).
Nordiska museets förlag, Stockholm 2005.
218 s., ill. ISBN 917-108-499-1.

”Vi har valt att ge den här antologin titeln *Den feminina textilen* för att fästa uppmärksamheten på de människor som skapat ett textilt kulturarv. Att det textila kulturarvet är så tydligt könskodat som kvinnligt är meningsbärande på flera sätt. Det textila har ingått i ett tvingande genusmönster, men det har också varit en möjlighet till verksamhet och utveckling, till inflytande och makt. Det finns ett stort behov av att skriva in det textilas betydelse i historien – och därmed också de kvinnor som hävdar det textila.”

Så inleder redaktörerna Birgitta Svensson och Louise Waldén *Den feminina textilen. Makt och mönster*, en antologi som i text och bild visar att forskning i det textila handlar om ett rikt materiellt kulturarv, och dessutom om historieskapande och statusförhandlingar. Antologin är en vidare bearbetning av föredragen som hölls under konferensen ”Den feminina textilen” på Nordiska museet 2003. Initiativtagare till konferensen var Birgitta Svensson, och den anordnades som en del av projektet ”Genus på museer”. Antologin innehåller tio artiklar som tillsammans skapar en betydelsemättad bild av det textila fältet, dels som ett etablerat sakområde inom etnologin, dels som ett växande forskningsfält, också i Sverige. Kopplingen mellan det textila och det feminina kan uppfattas som uppenbar på gränsen till självklar och given. Men hur textil och kön vävs samman är i högsta grad en kulturell process och därför